

Чернілевський Д.В. Проблеми освіти та духовно-морального виховання майбутніх фахівців в умовах глобалізаційних викликів // Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во Рута, 2016. – С. 181-191.

Чернілевський Д.В.

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Прогрес залежить від творчої активності і дієздатності активної частини суспільства. Турбота держави перш за все стосується молодих людей, від яких залежить майбутній розвиток і рівень досягнень у будь-якій сфері і від того, наскільки вони здатні до функціонування в нових нестандартних умовах. Підготовка фахівців нової формації, максимально адаптованої до умов єдиного економічного простору, широкомасштабних інтеграційних процесів повинна відбуватися на рівні світових стандартів через подальше вдосконалення змісту освіти і виховання, запровадження інноваційних форм і методів роботи.

Аналітичний погляд людини початку ХХІ століття свідчить про те, що глобалізаційні та євроінтеграційні процеси в умовах інформатизації сучасного суспільства ставлять нові вимоги до професійних і особистісних якостей, діяльності суб'єктів освіти.

Ці обставини зобов'язують педагогічну науку і всю педагогічну спільноту через інтелектуальні зусилля проектувати і створювати новий простір життя, духовний світ науки, культури, моральні норми буття людини в суспільстві в ім'я її благодатного розвитку.

Такий розвиток можливий тільки в рамках гуманістичної парадигми освіти та інноваційних педагогічних ідей. Проблеми духовного життя суспільства також неможливо здійснити без залучення і розробки

сучасних засобів соціологічного знання, провідником якого повинна бути педагогіка. Не випадково Жак Аллан вважає розвиток освіти вкладом у майбутнє.

Освіта як важливий соціальний інститут, що сприяє розвитку демократії і рівності, розвитку людських ресурсів, на думку вченого, виконує такі важливі функції в суспільстві:

- виступає як один з інститутів, що забезпечує права, розвиває творчі здібності людини, поглиблюючи її участь в економічних, соціальних і культурних взаєминах у суспільстві, забезпечуючи більш ефективний внесок у розвиток людства;

- сприяє економічному зростанню, здійснюючи вирішальний вплив на продуктивність економіки;

- відіграє провідну роль в технологічних перетвореннях;

- забезпечує рівень індивідуальної відповідності сучасним вимогам, розвитку раціональності абстрактного мислення та інших якостей людини, необхідних їй в повсякденному житті;

- здійснює передачу й трансформацію культури, відтворює і створює соціальні функції і статуси як основу для виробництва «більш обдарованого й різноманітного людського капіталу»;

- покращує взаємини між людиною й навколишнім середовищем.

Пріоритетним завданням освіти є розвиток і формування в людини таких здібностей, які дозволили б їй комфортно адаптуватися до мінливих соціальних умов і створювати новий соціальний простір. Уперше ці завдання прозвучали в Доповіді Римському клубу «Немає меж навчанню» в 1979 році (*Botkin J.W., Elmanda M., Malitza M., 1979*). Тоді ж з'явився новий термін «інноваційне навчання», що стимулює інноваційні зміни в культурі і соціальному середовищі, як реакція на проблемні ситуації, які виникають у житті людини чи в суспільстві.

Пройшло понад 20 років незалежного розвитку України. Спостерігається зміна і руйнація звичної системи цінностей і, як наслідок, духовних цінностей, що негативно позначається на системі патріотичного виховання,

вихованні любові до своєї країни: яскравим прикладом можуть бути запрошення студентської молоді на навчання в інші країни, які такі їдуть за корон, бо там кращі умови для навчання та перспективи працевлаштування. Двадцять перше століття породило ситуацію відриву національної системи виховання від традиційної педагогіки, виникла проблема осмислення і практичного втілення діалектики нового взірця життя, унікальності культури, етичного потенціалу, ментальності.

Зазначені підходи і принципи заслуговують наукової уваги до проблематики *кадрової підготовки сучасної педагогічної освіти*, її оптимізації, професійно-педагогічної підготовки вчителя школи, викладача ВНЗ, дослідника та керівників науково-педагогічної установи. Актуальність окресленої проблеми обумовлена відсутністю цільових орієнтирів відносно того, що ми будемо, куди ідемо, за якими законами хочемо жити...

Суспільство вступило в період кардинальних змін соціально-економічних і політичних відносин. Необхідність таких змін і переходу до якісно інших взаємовідносин не викликає сумніву, але чіткого підходу до їх вирішення навіть на рівні декларацій на даний час немає. Пошук відповідей на ці запитання у сфері освіти ще більше ускладнюється в зв'язку з її глибокою внутрішньою кризою.

Здійснити вихід із кризи освіти в умовах значної невизначеності соціально-політичних змін у всіх сферах суспільного життя можливе при наявності детально розробленої *аксіологічної бази освіти*, яка може врахувати особливості реальної ситуації і визначити реальний сценарій розвитку майбутнього суспільства. Така стратегія має стати основою для розробки тактичних програм дій постійно адаптованих до реальних умов життєдіяльності. У нашому розумінні така стратегія має базуватися на парадигмі «стійкого розвитку» сучасного суспільства, яке визнає і керується основними позиціями людського буття – **духовною свободою** і відповідальністю – цінностями, що складають основу гуманістичного світогляду.

Очевидна необхідність стислого і водночас достатньо повного розуміння сутнісної ідеї ціннісних орієнтацій, які виступають не тільки в якості лозунгу, заклику на даний

час, але і базовою основою, що враховує тисячолітню історію, вікові цінності, традиції Вітчизни й етичних культур її громадян.

Духовно-моральне виховання особистості має вміщувати одну із важливіших складових освітньої системи.

Тут духовність розглядається як відображення у психіці людини її буття, відображення її у свідомості, висока міра залучення до традиційної національної культури суспільства. Піднесеність почуттів, благородство душі, глибина і гнучкість розуму, прагнення покращити свій внутрішній світ і довкілля є основними поняттями духовності. А моральність є головним показником загальної культури людини, показником гармонії і досконалості, розвиненості розуму і характеру.

Отже, моральність – це внутрішня мораль для себе, а не для інших. Тому найважливіше формувати глибоку людську духовну моральність. Сьогодні, коли відбувається процес становлення молодого держави України, як незалежної і суверенної та входження її у світову спільноту, творчою силою виступає особистість, тому одним з головних завдань держави є формування повноцінного в духовно-моральному відношенні морально-стійкого, освіченого, фізично здорового населення.

Зокрема, вчені і поети Сходу вважали, що метою виховання має бути формування духовно-моральної особистості. Духовність включає в себе вчення про душу, дух, мораль, свідомість тощо. Великий мислитель Аристотель розрізняє три види душі, перші два види існують тільки в матеріальному, а третій вид – у метакризному: «Рухаючись у своєму розгляді від вихідної точки, ми стверджуємо, що одухотворене відрізняється від неживого наявністю життя».

На думку мислителя, душа є скрізь, де є життя; душа є там, «де є розум», а моральність трактується як набута якість душі. Платон же вважав, що душа єдина і неподільна, вона здатна до саморуху, а тіло складається з матеріальних частин.

Г.В. Гегель у своїй концепції «феноменології духу» намагався розкрити генезис філософського знання. На

його думку, спочатку свідомість протистоїть предмету, який не залежить від нього, не знає ні своєї природи, суті предмета; потім свідомість опановує свою власну суспільну природу, усвідомлює себе як учасницю історичних подій; далі доходить до абсолютного знання, де розвиток свідомості зупиняється. Філософ форму свідомості бачить в аспекті загального світового Духу: це пантеїстичний підхід (пантеїзм – це наближення до Бога і природи).

Дух – справжня основа всього кращого, що є в людині, а виховання духу, виховання духовності – це все виховання. Отже, дух – це творча сила молоді, яка сприяє формуванню світогляду і яка піднімає його до безумовно цінного. Духовність – це властивість внутрішнього світу студента, що відображає його принцип життя, відчуття волі, почуття, мислення. Духовна цінність – сутнісна складова людства, в тому числі молодого покоління, що зумовлює їх вибіркове ставлення до цінностей, унаслідок якого вони надають перевагу таким цінностям, як *добро, любов, прекрасне, співчуття, справедливість, чесність, обов'язок, почуття свободи, прояв творчих здібностей*.

У характерному для сьогодення процесі «соціалізації» ніхто не заперечує важливу роль вихованості, яку вона відіграє в принесенні людському духу спокою, щастя і умиротворення: ніхто не ставить під сумнів і її корисний і вирішальний вплив на зміцнення основ єдності поведінки і мислення на соціальному і громадському рівнях. Добрі звичаї настільки важливі, що навіть нації, які не вірять у релігію, поважають їх і відчують, що для них суттєво дотримуватися якоїсь моралі, щоб просуватися вперед по тернистому шляху життя. Спільноти існують скрізь, і скрізь вихованість і хороші манери мають спільні риси. Про це відомий британський учений Самуель Смайлс зазначає: «Добровихованість є однією з рушійних сил цим світом. У кращому сенсі вона є проявом найвищих якостей людської натури, тому що виступає як вираження гуманності людини. Індивіди, які висувуються в будь-якій сфері життя, намагаються привернути увагу людей шанобливістю і благородством. Люди довіряють цим індивідам і наслідують їх досконалості, бо люди вважають, що ті володіють всіма дарами цього життя і якби не вони,

життя було б просто кепським існуванням. Якщо успадковані генетичні ознаки привертають увагу і високу оцінку людей, то добровихованість викликає задоволення і повагу всіх порядних людей. Це відбувається внаслідок того, що перший набір рис є роботою генів, а другий – плодом прагматизму і сили розуму: останній і веде нас і керує нашими справами впродовж всього нашого життя».

Розвиваючи думку про добровихованість, наведемо думку широковідомого вченого Сандерсона: «Доброта є важливим чинником у лікуванні та попередженні хвороб. Кровообіг у добре вихованих людей прекрасний, а їхнє дихання чудове...». Це означає, що саме *доброта і вихованість роблять землю квітучою і продовжують реальну життєдіяльність людства.*

Пошук вищих загальнолюдських цінностей повинен здійснюватися у сфері індивідуальної поведінки. Слід зазначити, що досягти вищих загальнолюдських цінностей можна через виховання душі і її підготовки до прийняття певних психолого-педагогічних і поведінкових норм.

Існує багато людей, які страждають від своєї недоброзичливості і не можуть знайти жодних засобів, щоб позбавити себе цієї риси. Визначена проблема особливо стосується молоді, бо вона більш чутлива до таких проблем життя.

Кожна особистість у цьому світі прагне досягти «щастя» і «душевного спокою». Але, багато хто не розуміє, що реалізація цих прагнень залежить насамперед від власного **Я**, тому проблему треба шукати в собі, а це означає необхідність пізнати, насамперед, потрібно самого себе.

Сьогодні ми спостерігаємо тенденцію домінування матеріальної вигоди над чеснотою.

Таким чином, основні положення та ідеї про добродіяння, духовність, пізнання світу і себе перегукуються між собою і відображені в Корані, трактатах вчених і поетів Сходу. Здається, що оскільки Коран є дуже багатим, древнім, змістовним і духовно наповненим джерелом Східної культури, його можна використовувати як засіб виховання духовності молоді. Могутність і сила впливу ісламу кореняться, насамперед у тому, що він

увібрав у себе не лише загальнолюдські цінності, але й доступні всім елементи народного побуту і особливо поширюється у регіонах і країнах ісламу. Він відповідає сподіванням і прагненням широких мас, чітко вираженим у його священному писанні – Корані. Тому багато вчених справедливо виділяють іслам як специфічне явище під назвою «народний» або «побутовий іслам».

Шлях людини до віри як особливого стану психіки полягає в повному і безперечному прийнятті будь-яких відомостей, текстів, явищ, подій або власних уяв, які можуть виступати в майбутньому основою її **Я**, слугувати нормою її поведінки і взаємовідносин. Віра має базуватися на авторитеті людини, її менталітеті, на повазі до чужого досвіду і традицій, духовній культурі і моральності.

Ще в XIX століття моральність посідала провідне місце у життєдіяльності людства. Честь і гідність особистості захищали на дуелях. У наші часи (кінець XX і початок XXI століття) категорія моральності втратила свою актуальність. Її замінили корупція, лицемірство, ханжество, миттєве досягнення матеріального достатку.

Розглянемо категорію моральності з її витоків – з позиції історичного досвіду, за яким простежується історія релігії взагалі – до самого астрономічного культу, сліди якого залишилися в хитромудрих кам'яних лабіринтах і стоунхентах. Тут теж велика кількість цікавої інформації, оскільки вчені тих часів занурювались у скриті десятками тисячоліть скарбниці знання: головне в яких – це точні карти зоряного неба галактики, календарі, культи Юпітера, Сиріуса, Сузір'я плеяд та ін.

І ще раз повернемося до категорії «моральність»: моральної освіти.

Мораль, моральність – сукупність норм і принципів поведінки людей по відношенню до суспільства та інших людей. Мораль – складова частина індивідуального мікрокосмосу; вона є одним з моментів, що визначають для особистості картину світу. Зміст моралі в історичному аспекті змінюється по-різному в різних народів і верств населення. Основними проблемами в моралі є питання про те, що «пристойно», що робить можливим спільне життя людей, в якому кожен відмовляється від повного

виконання життєвих цінностей (споживання їжі, статевий потяг, прагнення до значущості та до володіння) на користь здійснення цінностей соціальних (визнання прав іншої особистості, справедливість, вірність, терпимість, ввічливість і т.ін.). До пануючої моралі у всіх народів і у всі часи, крім соціальних цінностей, належать також і ті, які розглядаються релігією як блага поведінка (любов до ближнього, благодійність, гостинність, шанування предків і старших за віком, відправлення релігійних культів). Сутність моралі втілена в одній з найдавніших моральних заповідей, що отримала назву «золотого правила» моральності: *«вчиняй по відношенню до інших так, як ти хотів би, щоб вони вчиняли по відношенню до тебе»*.

Моральна освіта – засвоєння основних норм і правил поведінки в даному суспільстві, їх теоретичне і практичне обґрунтування.

Морально сліпим немає дороги в майбутнє, а правила у наших прапращурів були дуже і дуже раціональні і суворі: не вчини погано, не нашкодь, не зірви зайвої травинки, не чіпай просто так волосся на голові іншого. Звідси основоположні заповіді: "не сотвори собі кумира", «не убий» – нічого не могло бути такого, що порушує її неповторний образ.

У сучасних умовах відбувається девальвація моральних цінностей. Проте ми починаємо прозрівати: повільно, напружено, обережно... ми піднімаємось з колін – це довгий і важкий шлях морального очищення, удосконалення, оскільки цей процес залежить від матеріальної, політичної, економічної, соціальної, правової, національної, ідеологічної, релігійної складових реальної життєдіяльності людства.

Коли ми на основі цього підходу звернемося до поглядів Сократа і Платона (біля 470-399 рр. до н.е.), то знайдемо там детальний і скрупульозний аналіз індивідуальних людських якостей і добродіянь, у тому числі таких як благо, справедливість, задоволеність, доблесть та ін. Вибір, який робить людина, багато в чому залежить від того, якими добродіями вона керується. Добродія – це добра звичка, внутрішнє прагнення до добра. Протилежна риса – вада – погана риса людини.

Сократ як першопроходець в європейській історії, мабуть, перший, хто замислювався над тим, які якості прикрашають людину. Античний філософ був стараним пропагандистом знання. За його баченням, знання – це насамперед добродія: дурне – це незнання. Він вважав, що людина повинна прагнути до нових і нових істин.

Отже, значущість Сократа в тому, що він стверджував ідею знання. Знання – це результат засвоєння студентами системи фактів, понять, законів, закономірностей, теорій, методологій, які перевірені практикою життєдіяльності; одна із форм суспільної свідомості; включає як діяльність з отримання нового знання, так і її результат – суму знань, що лежать в основі наукової картини світу. Безпосередні цілі – опис, пояснення і передбачення процесів і явищ дійсності, що складають предмет її вивчення, на основі відкритих нею законів. Прогрес науки полягає в тому, що вона відіграє дедалі зростаючу роль у розвитку виробництва, вдосконаленні відносин у суспільстві, духовному розвитку суспільства.

Велике значення Сократа в тому, що він виокремив *знання*, що можна назвати *закономірністю розуму*.

Обговорюючи величність постаті Сократа, варто навести його *дидактичні ідеї*. Мабуть немає жодного взірця в історії людства, який би був таким популярним, яким є Сократ. Він виділяється ідеалом мудрості всіх грецьких філософських шкіл і не тільки в римській літературі, не тільки в літературі всіх європейських народів, але і у євреїв і магометан; усюди, куди потрапляла хоча б краплина еллінського духу, ми зустрічаємось з Сократом як з **ОСОБИСТІСТЮ**, яка викликає всебічну повагу!

Педагогічна концепція Сократа полягає в тому, що головною життєвою метою людини має бути її *моральне самовдосконалення*: людина має розум для того, щоб направляти його на творення добра і пошук істини. Сократ – один із засновників учіння про добрі риси людини. Він надавав великого значення природній схильності людини і вважав, що здібності людини проявляються в самопізнанні: «Хто знає себе, той знає, що для нього корисно, і ясно розуміє, що він може і чого не може». Освіта, за Сократом, володіє силою перетворення людини з

негативного образу в позитивний. Він вважав, якщо люди отримують освіту, то стають чудовими, корисними діячами. Залишившись без освіти, вони бувають дуже поганими, шкідливими людьми.

У філософії Сократа, як і у філософії Платона, а також у світогляді нашого часу виховання і філософія виконують одну й ту ж функцію – допомагають формуванню людини, яка вміє не тільки відрізнити істину від омани, але й спроможна вирішити поставлені перед нею завдання.

Отже, повернемося до категорії «духовність» з позиції проблем життєдіяльності людства сьогодення.

Широковідомий вчений-педагог Б.С. Гершунський [6] висловлює думку, що невдовзі загальнолюдською вірою стане віра Науки і заперечувати цій гіпотезі дуже важко. Адже нераціональне споживання нинішнім людством природних ресурсів неминуче викличе і вже викликає відповідну, поки захисну, поки попереджувальну, реакцію.

Час перетворень може стати згубним для людства, якщо люди не підготуються до нього духовно, не змінять себе морально, якщо не змінять своє ставлення до природи, до живого і «неживого», до самих себе, до того, що і хто оточує нас, якщо, нарешті, не увійдуть у взаємозв'язок і єднання з тим, кого ми називаємо – Бог...

Знання першопричин небезпеки необхідні у зв'язку з реальним Апокаліпсисом – часом перетворень, точкою зміни знаків буття, куди людство вже увійшло. Зворотного шляху немає...

Відтак, ми обґрунтували підходи і принципи сучасної педагогічної освіти в межах взаємодії менеджера вищої школи в процесі навчальної взаємодії. Вона багатогранна і поліфункціональна. Основними аспектами педагогічного спілкування є комунікація, інтеракція, перцепція, вчення античних філософів: Сократа, Платона.

Література

1. Вишнякова С.М. Профессиональное образование: Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. – М.: НМЦ СПО, 1999. – 538 с.

2. Дунаев М.М. Вера в горниле сомнений: Православие и русская литература в XVII-XX веках. – М.: Издательский Совет Русской Православной Церкви, 2003. – 1056 с.
3. Гуревич П.С. Филатов О.К. Философия образования. Книга первая: философия воспитания (от античности до эпохи Просвещения) / П.С. Гуревич. О.К. Филатов. – Уфа: Гилем, 2004. – 364 с.
4. Илларион (Алфеев), Митрополит. Как обрести веру / Митрополит Илларион (Алфеев). – М.: Эксмо, 2011. – 224 с.
5. Ильин И.А. Аксиомы религиозного опыта / И.А. Ильин. – М.: ООО «Издательство АТС», 2002. – 586 с.
6. Образовательно-педагогическая прогностика. Теория, методология, практика: Учебное пособие / Б.С. Гершунский. – М.: Филита: Наука, 2003. – 768 с.
7. Чернілевський Д.В. Педагогіка вищої школи: підручник. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Вінниця: АМСКП, 2010. – 468 с.
8. Чернілевський Д.В. Методологія наукової діяльності: навч. посібник, вид. 3-є перероблене / Д.В. Чернілевський, М.І. Томчук, О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова, В.І. Захарченко, О.В. Вознюк, Н.З. Сіранчук / за ред. Д.В. Чернілевського. – Вінниця: Нілан ЛТД, 2012. – 364 с.
9. Яницкий Н.Н. Физика и религия. – II издание, переработанное и дополненное. – Издательство «АГРА», 1998. – 64 с.